

fliktów społecznych w aspekcie wpływu cech osobowościowych i sytuacyjnych na zachowania ludzkie, jak również cech osobowościowych jako źródła konfliktów w zakładach pracy. Do cech sprzyjających rozwojowi konfliktów autor zalicza agresywność, kontestacje, niechęć do pracy, egocentryzm i konfliktowość w kontaktach międzyludzkich. Uaktywnienia się tych cech Białyszewski dopatruje się w niedorozwoju mechanizmów kontroli wewnętrznej i zewnętrznej pracowników: nieprawidłowe funkcjonowanie mechanizmów kontroli doprowadza do odblokowania agresji. Często sytuacje patologiczne w zakładach pracy, rozgrywane przy czynnym poparciu środowiska społecznego, zjawiska dezorientacji normatywnej, wywołujące u pracowników uczucia: niechęci, obawy, lęku, wrogości (te wszystkie czynniki), sprzyjają konfliktom i prowadzą do ich eskalacji.

W rozdziale szóstym autor przedstawia strukturalne i funkcjonalne uwarunkowania konfliktów w zakładach pracy. Do tych uwarunkowań Białyszewski zalicza sprzeczności interesów między kadrą kierowniczą a szeregowymi pracownikami oraz zaburzenia w dziedzinie równowagi i ładu społecznego w zakładach pracy. Chcąc przezwyciężyć niedostatki ładu społecznego, które często ujawniają się w kontaktach interpersonalnych, należy poprawić m.in. organizację pracy, zmienić niewłaściwy styl kierowania załogami, unikać niewłaściwych decyzji na różnych szczeblach kierowania, usprawnić sieć komunikacji i informacji wewnątrzzakładowej.

Praca Białyszewskiego *Teoretyczne problemy sprzeczności i konfliktów społecznych* stanowi udaną, moim zdaniem, próbę wszechstronnego ujęcia omawianych problemów. Świadczy to o dążeniu do niezasklepienia się w wąskiej specjalności, ukazywania rzeczywistości społecznej w całej jej złożoności. Ujęcie takie wymaga dużej erudycji autora. Jest to przedsięwzięcie niezwykle cenne ze względu na społeczne efekty, polegające na zamierzonym, celowym poszerzaniu horyzontów myślowych czytelników.

Wartość książki podnosi również fakt, że napisana jest językiem pozbawionym pseudonaukowych frazesów, często niezrozumiałych i dla profesjonalistów, i dla szerszej rzeszy odbiorców. Atrakcyjność i przystępność treści pozwala przypuszczać, że praca ta będzie wykorzystywana nie tylko w dalszych analizach naukowych, lecz również stanie się pozycją pomocną w szerokim doskonaleniu kadr kierowniczych, pełniących swoje funkcje nie tylko z tytułu nominacji, ale też i z wyboru. Na rynku księgarskim wypełnia ona dotkliwy brak analiz socjologicznych w tej dziedzinie.

Praca *Teoretyczne problemy sprzeczności i konfliktów społecznych* jest udaną próbą przedstawienia ważnej dziedziny życia społecznego, toteż stanowi znaczący wkład w dzieło rozwoju nauki o społeczeństwie.

Waldemar Magda

Stanisław Kosiński: *Społeczno-kulturowe i strukturalne przemiany warunków zdrowotnych polskiej wsi, 1864—1980*, UMCS, Lublin 1983.

W 1983 r. polska socjologia medycyny wzbogaciła się o ciekawe opracowanie monograficzne Stanisława Kosińskiego na temat społeczno-kulturowych i strukturalnych warunków zdrowotnych polskiej wsi w latach 1864—1980. Autor, znany już wcześniej z opracowań socjologicznych i socjomedycznych, w prezentowanej monografii, będącej rozprawą habilitacyjną, dał zarys problematyki higieniczno-

-zdrowotnej wsi w ponad stuletnim okresie w aspekcie warunków życiowych, kultury zdrowotnej oraz systemów lecznictwa i zawodów medycznych na wsi.

Tak szerokie podejście do podjętej problematyki wymagało od autora gruntownej znajomości literatury etnograficznej, socjologicznej, medycznej i historycznej dotyczącej wsi na tak długim przedziale czasowym. Szkoda tylko, że Kosiński nie zdecydował się na zamieszczenie w publikowanej pracy usystematyzowanego przeglądu tej bardzo obfitej, choć nieraz o wycinkowym charakterze literatury.

Problematyka higieniczno-zdrowotna społeczeństwa polskiego, zwłaszcza jego części zamieszkującej na wsi była w drugiej połowie XIX w. niemal tak bliska działaczom społecznym, jak problematyka oświatowa i zagadnienie pomocy najbiedniejszym. Zainteresowanie zarówno jednym, jak i drugim aspektem życia społecznego wynikało bowiem z pozytywistycznej koncepcji „pracy u podstaw” bytu narodowego, koncepcji, dodajmy, niemal generalnie przyjętych przez większość działaczy tego okresu. Sytuacja w tym względzie niewiele się zmieniła w pierwszych dziesiątkach lat naszego wieku; zagadnienia zdrowotne były w kręgu zainteresowań światłej części społeczeństwa niezależnie od postaw światopoglądowych i orientacji politycznych (narodowi demokraci, socjaliści, działacze katolicko-społeczni, rodzący się wówczas polityczny ruch chłopski itd.). Różnice dotyczyły raczej metod działania, a nie wagi zagadnienia. Ciekawy byłby zatem przegląd zainteresowania tą problematyką w piśmiennictwie polskim.

Praca Kosińskiego, mimo niewątpliwego aspektu historycznego (analiza zjawiska na przestrzeni zamkniętego długiego okresu dziejów, stosowanie niektórych metod badań historycznych, bazowanie na źródłowym materiale zastanym), jest jednak pracą o charakterze socjologicznym, badającą wybrany aspekt życia społecznego w odniesieniu do przeszłości, choć równocześnie wchodzącą w zakres innych dyscyplin naukowych (etnografia, historia medycyny, historia społeczna, polityka społeczna).

Podstawowe pytanie, na które autor daje rozwiniętą odpowiedź w swojej pracy, dotyczy przeobrażeń społeczno-kulturowych i strukturalnych warunków zdrowotnych wsi oraz standardu zdrowotnego jej mieszkańców w latach 1864—1980. W przeciwieństwie do skupisk miejskich, dostęp mieszkańców wsi do medycyny profesjonalnej dokonał się znacznie później i pewnymi etapami, stymulowanymi rozwojem jej form instytucjonalnych w środowiskach wiejskich i małomiasteczkowych oraz przemianami w zakresie świadomości tej klasy społecznej. W omawianym przez autora okresie wieś weszła z „dziedzicznymi” obciążeniami w postaci szeroko pojętego upośledzenia społecznego, w tym również w zakresie ochrony zdrowia oraz w postaci nędznych warunków egzystencji, z którymi chłop godził się jako z nieodłącznymi cechami jego systemu egzystowania i sytuacji społecznej. Kosiński dokonał tu istotnego z punktu widzenia socjologii rozróżnienia na przemiany społeczno-kulturowe (w tym i świadomościowe) oraz strukturalne (wchodzenie zawodów medycznych na wieś i ich funkcjonowanie). Praca zatem jest analizą procesu modernizacji wsi polskiej w odniesieniu do jej zdrowia.

Pierwszy z merytorycznych rozdziałów pracy jest poświęcony zdrowotnym aspektom wzorów żywienia i warunków mieszkaniowych ludności wiejskiej. Autor daje w nim diagnozę stanu higieniczno-zdrowotnego z uwzględnieniem tych dwu jego warunków obiektywnych.

Analizując ten typ uwarunkowań autor nie traci z pola widzenia specyfiki wiejskich wzorów konsumpcji żywności, a także systemu zabudowy, polegającego na silnym — nawet w znaczeniu przestrzennym — powiązaniu gospodarstwa domowego (domu mieszkalnego) z gospodarstwem rolnym (zabudowań gospodarczych)

i ich wpływu na zdrowotność. Przemiany w tych dwu zakresach, zaobserwowane przez Kosińskiego w analizowanym okresie, doprowadziły do upowszechnienia się w naszych czasach wiejskich wzorów konsumpcji oraz dowartościowania mieszkania i jego wyposażenia na wsi, co nie oznacza jeszcze całkowitego zrównania wsi z miastem w tych dwu wymiarach.

Kolejny, trzeci rozdział rozprawy omawia kulturę zdrowotną oraz postawy mieszkańców wsi względem zdrowia i choroby. Część pierwsza rozdziału jest poświęcona upowszechnianiu kultury zdrowotnej i procesowi higienizacji wsi jako działaniom „zewnętrznym” w stosunku do wiejskich społeczności lokalnych, druga natomiast uwarunkowaniom „wewnętrznym” — to zacytuje postawom zdrowotnym mieszkańców wsi w zakresie zdrowia i choroby, ale także wobec przedstawicieli zawodów i instytucji medycznych. Tu znalazło swoje miejsce także omówienie stosunku rodziny wiejskiej do chorego.

Rozdział następny przedstawia proces przechodzenia od lecznictwa ludowego do objęcia systemem profesjonalnej opieki wszystkich mieszkańców wsi w ostatnim okresie. Początków myśli socjomedycznej w zakresie odnoszącym się do ludności rolniczej autor wprawdzie dopatruje się już na przełomie XVIII i XIX w., ale sam przyznaje, że całościowe koncepcje w tym względzie przyniosła dopiero druga połowa XIX w. Była to koncepcja gminnej służby zdrowia oraz próby zastosowania do warunków Królestwa systemu rosyjskiej medycyny ziemskiej. Ta druga jest niemal zupełnie nie znana, szkoda że autor poświęcił jej tak mało miejsca. Dalsze części tego rozdziału dotyczą dziejów systemu lecznictwa ludności wiejskiej w XX w., ze szczególnym uwzględnieniem wiejskiej spółdzielczości zdrowia (poświęcono jej nieproporcjonalnie dużo miejsca w stosunku do roli, jaką ona odegrała praktycznie w lecznictwie). Rozdział ten zamyka omówienie ustawy o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym rolników z 1971 r. (która zamknęła ponad stoletni okres dochodzenia ludności wiejskiej do równouprawnienia z innymi klasami społecznymi pod względem opieki zdrowotnej) oraz jej realizacji w następnym dziesięcioleciu.

Ostatni, piąty rozdział monografii jest poświęcony zawodom medycznym w społeczności wiejskiej na przestrzeni omawianego przez autora okresu, a rozpoczyna się typologią wiejskich zawodów medycznych. Istotną częścią tego rozdziału jest omówienie ewolucji zawodowej roli lekarza w odniesieniu do środowisk wiejskich. Następnie autor omawia inne zawody medyczne, zarówno te, które zanikają lub już całkowicie zanikły (np. felczer, babka wiejska, urzędowy oglądacz zwłok), jak i te, które obecnie stanowią integralną część systemu opieki medycznej nad wsią.

Bardzo istotną i objętościowo dużą część pracy stanowi zestawienie bibliograficzne, które jest dobrym przewodnikiem dla czytelnika po gęstwinie problemów i literatury. Zestawienie obejmuje około 370 pozycji. Przy tak bogatej literaturze doskonale zdało egzamin przyjęcie przez autora anglosaskiego systemu dokumentacji, w przeciwnym bowiem razie praca byłaby mniej przejrzysta i znacznie obszerniejsza. Również istotną pomoc dla czytelnika stanowi indeks nazwisk.

Wydaje się, że w pracy za mało uwagi poświęcono działaniom higienizacyjnym środowisk i instytucji pozamedycznych w odniesieniu do wsi. Mam tu na myśli głównie czasopiśmiennictwo przeznaczone dla „ludu” oraz — w późniejszym okresie — prasę ludową (i nie tylko), która zamieszczała dużo materiałów i informacji z tego zakresu. A przecież przez kilka dziesięcioleci oświata sanitarna i zdrowotna przenikała do wsi tymi właśnie drogami (począwszy od „Wieńca” i „Pszczółki” ks. Stanisława Stojalowskiego). Ponadto wydaje się, że z pracy za mało dowiadujemy się o roli duchowieństwa w tej dziedzinie, zwłaszcza w zakresie

kształtowania postaw zdrowotnych ludności wiejskiej, a przykładów tego typu działań jest sporo. Jednak są to zagadnienia, których omówienie może nadmiernie rozszerzyłoby pracę.

Rozprawa S. Kosinińskiego została powielona w nakładzie 100 egzemplarzy, to znaczy w liczbie wymaganej przepisami prawnymi dla prac habilitacyjnych. Należy postulować jej wydanie, może w nieco poszerzonej wersji, w większym, już tym razem rynkowym nakładzie, gdyż problematyka tu poruszona zainteresuje szerokie kręgi czytelników: naukowców i działaczy wiejskiej służby zdrowia.

Józef Styk

Napoleon Wolański: *Zmiany środowiskowe a rozwój biologiczny człowieka*, Ossolineum, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1983.

Obok książek dotyczących jakiegoś problemu w ramach pewnej dyscypliny naukowej istnieją prace z tzw. pogranicza. Wykraczają one zazwyczaj poza przyjęte konwencje podziałów naukowych i traktują raczej o cechach rzeczywistości aniżeli o dorobku teoretycznym. Spełniają funkcje porządkujące zakresy zainteresowań poszczególnych dyscyplin naukowych i poszerzają spojrzenie na złożoność badanych zjawisk. Do prac takich należy zaliczyć książkę N. Wolańskiego *Zmiany środowiskowe a rozwój biologiczny człowieka*. Tytuł jest nieco mylący i zdaje się sugerować zainteresowanie jedynie przyrodniczymi uwarunkowaniami funkcjonowania organizmu ludzkiego. Tymczasem jest to praca interdyscyplinarna w najlepszym tego słowa znaczeniu. Autor jest biologiem. Przedstawia złożoność oddziaływania warunków środowiskowych na kondycję fizyczną jednostki. Ani wpływy przyrodnicze, ani społeczne nie funkcjonują we wzajemnej izolacji, ale jedne przyspieszają i warunkują działanie drugich. Być może, jest to zjawisko kłopotliwe zarówno dla biologa, jak i socjologa, ale rzeczywistość jest nieubłagana i raczej do niej należy dostosowywać poznanie naukowe aniżeli odwrotnie. Na tym tle rysuje się rozległość zagadnień, które powinny być badane przez socjologię medycyny albo, mówiąc językiem bardziej współczesnym, socjologię zdrowia (gdzie zdrowie rozumiemy szerzej aniżeli jedynie brak choroby).

Książka składa się z szesnastu najczęściej kilkunastostronicowych rozdziałów. Jej treść można ująć w zasadzie w czterech podstawowych częściach. Pierwsza z nich dotyczy problematyki związanej z określeniem środowiska człowieka (rozdz. 1, 2). W drugiej Autor omawia zagadnienia rozwoju, odporności i zdolności przystosowawczych organizmu ludzkiego (rozdz. 3—5). Rozważania zaliczone do trzeciej, najbardziej rozbudowanej, części opracowania poświęcone są charakterystyce różnego rodzaju wpływów i zagrożeń dla organizmu ludzkiego, wynikających ze współczesnych zmian w środowisku przyrodniczym i społecznym człowieka, tendencji rozwojowych jego organizmu i stanu zdrowia ludności polskiej (rozdz. 6—15). W ostatniej części, którą stanowi jeden tylko rozdział (16), Wolański rozważa możliwość przewidywania zmian przystosowawczych człowieka na przestrzeni 2—3 najbliższych pokoleń. Praca zawiera poza tym wiele wykresów i rysunków.

Przez środowisko człowieka Wolański rozumie te elementy otoczenia, w których zasięgu oddziaływań bezpośrednich on się znajduje (s. 10). Przy tym oddziaływanie bezpośrednie nie musi oznaczać bliskości przestrzennej. Funkcje kontrolujące działanie i rozwój organizmu żywego, w tym człowieka, spełniane są, wed-